

Makale tarihçesi: Alındı: 1 Mart 2017

ÇEVİRİ:

‘Diyaspora’nın diyasporası | Rogers Brubaker[±]

Özet

Son on yıldır ‘diyaspora’ teriminin kullanımının artmasıyla birlikte anlamı da çeşitlilik kazanmıştır. Bu makale, diyasporanın anlamsal, kavramsal ve disiplinler alandaki yerini araştırmakta; diyasporanın temeli olarak anlaşılmaya devam eden üç ana unsuru analiz etmekte; diyaspora kuramcılarının bakış açısında köklü bir kayma ve toplumsal dünyada temel bir değişim olduğuna dair iddialarını değerlendirmekte ve diyasporanın sınırları belli bir olgu olarak değil, bir tabir, durum ve sav olarak ele alınmasını önermektedir.

Anahtar kelimeler: Diyaspora; göç; etnisite; ulus-devlet.

Yayımla

Yalnızca on dört yıl önce, *Diaspora* dergisinin ilk sayısında yazan William Safran, etnisite ve göçe dair en akademik tartışmaların ‘diyasporaya¹... çok az ilgi gösterdiğini’ gözlemlemiştir (1991: 83). Bu sav -Safran’ın da fark ettiği üzere – baskıdan çıktığında güncelliğini yitirmeye başlamıştı bile. Elbette ki bugün kimse böyle bir iddiada bulunmayı düşünmeyecektir. 1980’lerin sonlarından bu yana diyasporalara yönelik gerçek bir ilgi patlaması yaşanıyor. ‘Diyaspora’ ve kökteşleri tezlerde anahtar sözcük olarak 1970’lerden itibaren her yıl yalnızca bir veya iki kere, 1980’lerin sonlarında yılda neredeyse on üç kez ve sadece 2001’de yaklaşık 130 kez görülmektedir.² Bu diyaspora patlaması akademik yazılarla sınırlı değildir. ‘Diyaspora’ kavramı Google’da bir milyon sayfaya ulaşmaktadır; alınan bir örneklem, bunlardan büyük çoğunluğunun akademik olmadığını göstermektedir.

[±] Rogers Brubaker, orijinal makalenin yayımlandığı sırada Sosyoloji profesörü olarak Kaliforniya Üniversitesi Los Angeles, Sosyoloji Bölümünde çalışmaktaydı. UCLA, 264 Haines Hall, 375, Portola Plaza, Los Angeles, CA 90095-1551, USA. E-mail: brubaker@soc.ucla.edu.

Bilgilendirme: Bu makale *Ethnic and Racial Studies* dergisinin 28. Cilt, 1. Sayısında yayınlanmış olan orijinal metnin Anadolu Üniversitesi’nden Hamide Elif Üzümcü (heuzumcu@gmail.com) tarafından Türkçeleştirilmiş halidir. Bkz. Brubaker, R. (2005). The ‘diaspora’ diaspora, *Ethnic and Racial Studies*, 28(1), pp. 1-19. Taylor & Francis yayınevine ve yazara tercüme ve yeniden yayın izni için teşekkür ederiz.

¹ Çevirenin Notu: Makalede ‘diyaspora’; ana yurtlarının dışında azınlık olarak yaşayan kesimleri ifade etmek üzere, ‘diyasporik’; diyasporaya dair bir durumu, ‘diyasporalı’; belli bir diyasporadan olan kimseleri nitelendirmek üzere kullanılmaktadır.

² Tez Özlelerinden hesaplanmıştır, <http://www.lib.umi.com/dissertations/search>.

Çeşitli entelektüel, kültürel ve politik gündemin hizmetine sunulan bu terimin çoğalmasıyla birlikte, anlamı da bu alanlara uyum sağlayacak biçimde esnetilmiştir. Bu, “‘diyaspora’”nın diyasporası’ olarak adlandırılabilir bir durumla; diğer bir deyişle, terimin göndermelerinin anlamsal, kavramsal ve disiplinler alana yayılmasıyla sonuçlanmıştır.

İlk diyaspora tartışmalarının çoğu, kavramsal bir ‘anavatana’ sıkı sıkıya bağlıydı; bunlar, paradigmatik bir vaka veya birkaç ana vaka ile ilgiliydi. Bu paradigmatik vaka, elbette ki Yahudi diyasporasıydı; yakın zamana kadar diyasporanın sözlüklerdeki bazı tanımları, bu olayı sadece örnek olarak göstermemiş, aynı zamanda sözcüğü bu olaya referansla tanımlamıştır (Sheffer, 2003: 9). Diaspora tartışmaları diğer vakaları da kapsamaya başladıkça, en azından başlarda, bu kavramsal anavatana, daha açık ifadeyle Yahudi vakasına, Ermeni ve Yunan diyasporaları olarak da diğer ‘klasik’ diyasporalara yönelik olmaya devam etti. Örneğin, tarihçi George Shepperson Afrika diyasporasını tanıttığında da bunu açıkça Yahudi deneyimiyle bağlantı kurarak yapmıştır (Shepperson, 1996; Alpers, 2001; Edwards, 2001). Filistin diyasporası da, Yahudi vakası model alınarak ‘feci’ bir diyaspora –veya Cohen’in (1997) deyimiyle, ‘mağdur diyasporası’ – olarak yorumlanmaktadır. Ticaret diyasporası kavramı –veya John Armstrong’un (1976) deyimiyle ‘hareket halinde diyaspora’– Yahudi deneyimi ile Yunan ve Ermeni deneyimlerinin bir başka yönüne ait model üzerinden inşa edilmiştir. Çinliler, Hindistanlılar, Lübnanlılar, Baltık Almanları ve Nijerya Hausaları genellikle ticaret diyasporaları olarak anılanlar arasındadır.³

Bu paradigmatik vakaya yönelim, Safran (1991), Clifford (1994) ve Cohen’in (1997) tartışmaları da aralarında olmak üzere son zamanlardaki etkili tartışmalardan bazılarında da kendini göstermektedir. Clifford’un ifade ettiği gibi, ‘tarihi kesin bir model haline getirmeden, diyaspora dilindeki Yahudi tarihinin güçlü bağlantısını fark etmeliyiz. Yahudi (ve Yunan ve Ermeni) diyasporaları; yeni küresel şartlarda gezinen veya melezleşen bir söylem için, normatif olmayan başlangıç noktaları olarak alınabilir’ (1994: 306).

Ancak terimin son zamanlardaki birkaç açılımında, paradigmatik vakalara olan referans daha hafifletilmiştir. Anderson (1998) tarafından ‘uzak mesafe milliyetçileri’ olarak nitelendirilen bazı göçmen grupları anavatandaki politikaya devamlı katılımları, bazen terörist veya ultra-milliyetçi hareketlere destek göstermeleri nedeniyle diyaspora olarak yorumlanmaktadır (Sheffer, 1986, 2003; Angoustures ve Pascal, 1996; Bhatt ve Mukta, 2000). Arnavutlar, Hindu Hindistanlılar, İrlandalılar, Keşmirli, Kürtler, Filistinliler, Tamiller ve diğerleri bu kapsamda diyaspora olarak yorumlanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, terim, bir anavatana duygusal ve sosyal bağlarını (belli bir ölçüde) koruyan işçi göçmenleri kapsayacak hale gelmiştir. Cezayirli, Bangladeşli, Filipinli, Yunan, Haitili, Hindistanlı, İtalyan, Koreli, Meksikalı, Pakistanlı,

³ Genel olarak ticaret diyasporaları –veya ‘arabulucu azınlık’ (Bonanich, 1973) olarak da adlandırılanlar- hakkında bkz. Fallers, 1962; Curtin, 1984; Chen, 1997: 83-104. Ayrıca bkz. yurtdışındaki Çinliler için Wang, 2000; Lübnanlılar için Winder, 1962; Baltık Almanları için Armstrong, 1978 ve Hausalar için Cohen, 1971.

Porto Rikalı, Polonyalı, Salvadorlu, Türk, Vietnamlı ve diğer pek çok göçmen nüfusları bu anlamda diaspora olarak kavramsallaştırılmaktadır (Sheffer, 2003).

Diğer vakalarda kavramsal anavatana – yani ‘klasik’ diasporalara – yapılan gönderme (neredeyse tamamen kaybolma noktasına gelecek kadar) daha da azalmıştır. Etnisite ötesi ve sınır ötesi dilsel kategoriler – örneğin Fransızca, İngilizce ve Portekizce konuşan ‘topluluklar’ (yalnızca tırnak işaretiyle kullanılması gereken bir sözcük [Baumann, 1996]) – diaspora olarak kavramsallaştırılmaktadır. Dolayısıyla Hindu, Sih, Budist, Konfüçyüs, Huguenot, Müslüman ve Katolik diasporalarının da aralarında bulunduğu küresel dini ‘topluluklar’ da bu kapsamda kavramsallaştırılmaktadır.⁴ Öyle görünüyor ki, biraz fazla yayılmış tüm nüfuslar ‘diaspora’ olarak tanımlanmaktadır.

Anavatan bakış açısından, göçmen gruplar büyük ölçüde asimile edilmiş olsalar bile diaspora olarak kavramsallaştırılmaktadır. İtalyan diasporası buna tipik bir örnektir.⁵ Daha açık bir ifadeyle, diasporalar, basitçe insanların sınırları aşmış göç etmelerinden değil; insanları bölen sınırların göçünden kaynaklanmaktadır. Macarlar, Ruslar ve siyasi siyasi bir sınırla ayrılmış diğer etnik milliyetçi topluluklar bu bağlamda diaspora olarak kavramsallaştırılmaktadır.⁶

Yine de bu bakış açısı, bir dizi etnokültürel veya ülke ile tanımlı kabul edilen diasporaları açıkta bırakmaktadır. Akademik literatürde Beyaz Rusyalı, Brezilyalı, Kamboçyalı, Kolombiyalı, Mısırlı, İngiliz, Estonyalı, Etiyopyalı, Roman, Havaii, Igbo, İranlı, Iraklı, Japon, Javalı, Kazak, Letonyalı, Litvanyalı, Mayalı, Polonyalı, Romanyalı, İskoç, Senegalli, Somalili, Sovyet, Sudanlı, Suriyeli, Tutsi ve Ukraynalı diasporalar yer almaktadır.⁷ Ayrıca diaspora olarak kabul edilen çeşitli diğer gruplar da mevcuttur: dixie diasporası, yankee diasporası, beyaz diaspora, liberal diaspora, muhafazakar diaspora, eşcinsel diaspora, sağır diasporası, queer diaspora, güney ABD’li beyaz işçiler (*redneck*) diasporası, dijital diaspora, köktendinci diaspora ve terörist diasporası.⁸

O halde diaspora teriminin yayılmasının bir boyutunu da, bu terimin geniş bir vaka yelpazesine uygulanması; özellikle de, ad verme gereksinimi doğuracak kadar belli bir ölçüde bir alana dağılmış her bir nüfus kategorisine

⁴ Vertovec (2000) ‘diaspora’ teriminin dini inançlara bağlı dağılık unsurlara kadar genelleştirilmiş açılımla arasına mesafe koyar, ancak Parekh’e (1993) katılarak Hinduizm’in Musevilik ve Sihizm gibi din değiştirmeye açık olmayan ‘etnik bir din’ olması nedeniyle Hint diasporasına özel bir yer verir. Sih diasporası hakkında bkz. Axel, 2001; Müslüman diasporası hakkında, Kartoryano, 1999, Saint-Blancat, 2002, Werbner, 2002.

⁵ İtalyan diasporası fikrine dair kuşkucu bir tartışma için bkz. Gabaccia, 2000: 5-12.

⁶ Bu türden bir yayılmaya, ‘rastlantısal diasporalar’ üzerine bir makalemler ben de katkıda buldum (Brubaker, 2000). Ayrıca bkz. Kolstoe, 1995 ve Mandelbaum, 2000.

⁷ Gazete literatürü ve aktivist literatürlerde tartışılmakta olan diaspora kabul edilen gruplar da dahil edilseydi, liste çok daha uzun olurdu.

⁸ Bunlar arasından Dixie, beyaz, liberal, gey, queer ve dijital diasporalar üzerine makale ve kitaplar akademik literatürde yer almaktadır.

uygulanması oluşturmaktadır.⁹ “Daha önce Yahudi, Yunan ve Ermeni dağılımını betimleyen bu terim, artık göçmen, yabancı, mülteci, misafir işçi, sürgün edilmiş topluluk, yurt dışı topluluğu, etnik topluluk gibi sözcükleri kapsayan daha geniş bir semantik alanı içermektedir” (Tölölyan, 1991: 4).

Bu her şeye açık, ‘binlerce diyaspora olsun, ne zararı var’ yaklaşımının sorunu gruplandırmanın artık gereksiz hale gelecek kadar yayılmasıdır (Satori, 1970). Herkes diyasporanın bir parçasıysa, o halde kimsenin farkı yoktur. Terim, ayırt edici gücünü, fenomenleri ortaya koyma yeteneğini kaybetmektedir. Diyasporanın evrenselleşmesi paradoksal olarak diyasporanın yok olması demektir.

1990’ların literatürü, özellikle de Yahudi deneyiminin karmaşık, çelişik olması ve terimin tam manasıyla ‘diyaspora’yı doğrudan yansıtmaması gerekçesiyle, bu deneyime öncelik tanımak için hiçbir neden olmadığını etkili bir şekilde tartışmaktadır.¹⁰ Büyük küçük dağınık her nüfusun diyasporalaştığını söylemek için hiçbir neden yoktur. Akademik düzeyde diyaspora konuşmalarının artışı açısından önemli bir araç olarak *Diaspora* dergisinin editörü bile, derginin altıncı yılında diyasporanın ‘pek çok şeyi kapsayan geniş bir kategori olma tehlikesi altında’ olduğunu kaydetmiş ve en azından ‘tanımın daraltılması’ gerektiğini tartışmıştır (Tölölyan, 1996: 8, 30).

Diyaspora statüsü için gösterilen yeni adaylarla birlikte ‘diyaspora’nın diyasporası disiplinler ve toplumsal alanda da yayılmayı içermektedir. Akademide bu terim şu an insan bilimleri ve sosyal bilimlerde kullanılmaktadır. Diyaspora üzerine son kırk tezdin oluşan bir örneklem; bu tezlerin tarih, edebiyat, antropoloji ve sosyolojinin alt alanlarından olan Siyahi çalışmaları, kadın çalışmaları, din, felsefe, iletişim, folklor ile eğitimden sanat tarihi, sinema, dans, müzik ve tiyatroya kadar uzanan kırk beş farklı alan ve alt alanda dağıldığını göstermektedir. Tölölyan’ın (1996: 27) gözlemlediği üzere, ‘insan bilimlerinde teoriye dayalı devrim’, bu disiplinler (ve disiplinler ötesi) yayılma bakımından merkezi bir konumdadır.¹¹

Yayımla, akademi dışında; medyada,¹² internette, çeşitli grup ve girişimlerin öz temsilinde daha da çarpıcıdır. Bu bakımdan ‘diyaspora’nın gidişatı; felsefe ve psikanalizin teknik bir terimi iken, insan bilimleri ve sosyal bilimlerin

⁹ Yapılan bir kütüphane katalogları araştırması bu yayılmayı doğrulamaktadır. Birleşik katalog WorldCat’ta ‘diasp?’ anahtar sözcüğüyle yapılan arama 1900 – 1910 arasındaki diyasporalar üzerine yayınlanmış yaklaşık tüm (18 sonuçtan 17’si) kitaplar Yahudi vakasını ele aldığını; daha sonra 1960’larda ise bu durumun (1960 – 1970 arasında yayınlanmış, anahtar sözcüğü içeren toplam 78 kitap arasından) örneklem olarak alınan 20 kitaptan 15’i için geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. 2002’de ise (o yıl yayınlanmış 253 kitaptan) örneklem olarak alınan ilk 20 kitap 8 farklı vakayı ele almıştır; yirmisinden sadece iki tanesi Yahudi vakasını işlemiştir.

¹⁰ Clifford (1994: 305, 325-327) bu noktaya önemle temas etmektedir.

¹¹ Diyaspora üzerine tezler, konuyla ilişkili anahtar sözcüklerin ortalama sayısı bakımından diğer tezlere göre daha disiplinlerarası bir konumda görünmektedir. ‘Diyaspora’nın anahtar sözcük olduğu 15 ‘modern tarih’ tezinden oluşan bir örnekleme, konuyla ilişkili temsil edilen 19 başka terimden oluşan bir havuz ile her kayıta ortalama 3.20 terim yer almıştır. Diyasporayla ilgili olmayan modern tarih tezlerinde ise, kayıt başına ortalama 2.73 terim olmak üzere, konu havuzu 14 terimden oluşmuştur (Tez Özlerinden hesaplanmıştır, <http://www.lib.umi.com/dissertations/search>).

¹² Terimin popülerleşmesi – ve kavramsal esneme- bakımından medyanın önemi hakkında bkz. Tölölyan, 1996 10.

anahtar terimi haline gelen, medya ve popüler kültürde sıklıkla kullanılmaya başlanan ‘kimlik’ kavramının gidişatına benzemektedir (Gleason, 1983; Brubaker ve Cooper, 2000).

‘Diyaspora’nın diasporası, sadece diaspora olarak kabul edilen grupların artışı, akademide ve daha geniş bir kültür ve devlet içinde diaspora üzerine konuşmaların yayılmasını değil, aynı zamanda terimlerin de artışı kapsamaktadır. Bir *kollektiviteyi* tanımlayan ‘diaspora’nın somut bir isim olmasının yanı sıra, belli bir *durumu* (diasporazit ve diasporacılık), bir *süreci* (diasporalaşma, diasporalaşmama ve yeniden diasporalaşma), hatta bir *araştırma alanını* (diasporoloji veya diaspora bilimi) tanımlayan soyut isimleri de bulunmaktadır. Bir tartışma veya mücadele alanındaki belli bir *tutum* veya duruşu tanımlayan ‘diasporacı’ sıfatı vardır.¹³ Diaspora vatandaşlığı, diaspora bilinci, diasporik tahayyül, diaspora milliyetçiliği, diaspora ağları, diasporik kültür, diasporik din veya hatta diasporik kişilik gibi (yeni tarihli akademik makalelerde en çok kullanılan bazı kavram öbeklerini belirtmek adına) bir nitelik veya kiplik belirten ‘diasporik’ ve ‘diasporalı’ sıfatları da mevcuttur.¹⁴

Kriter

Anlamsal ve kavramsal alanda yayılmasına rağmen, yaygın biçimde diasporanın temeli olarak anlaşılmaya devam eden üç ana unsurdan söz edilebilir. Unsurların farklı ağırlıklarda bir çeşit alt kümesi veya birleşimi, bu fenomene dair çoğu tanım ve tartışmanın altını çizmektedir.¹⁵ Unsurlardan ilki, coğrafik alanda yayılma; ikincisi, ‘anavatan’a yönelim; ve üçüncüsü, sınır korumadır. Bu unsurların değişen önem derecesinin –ve çeşitli yorumlanış biçimlerinin – ele alınması ‘diaspora’nın diasporasına dair daha analitik bir değerlendirmeyi kolaylaştırır.

(1) **Yayılma.** Bu kriter, bugün en geniş çapta kabul edilen ve aynı zamanda en dolambaçsız olan kriterdir. Ülke sınırlarını aştığı sürece alandaki tüm yayılma çeşitlerinde olduğu gibi daha geniş çapta olan veya (terimin giderek genel hale gelen mecazi anlamıyla) yine geniş çapta olup ülke sınırları içinde

¹³ ‘Diasporacı’ ifadesinin iki farklı anlamı olabileceğine dikkat edilmelidir. Yahudilere ve bazen de başka vakalara ilişkin olduğunda (örneğin Afrikalı diasporası üzerine bkz. Clifford, 1994: 321), Clifford’un ifadesiyle, *gerçek veya varsayılan anavatanı barındırarak* diasporaya pozitif bir yönelim sergilemekte, merkezci (anavatan odaklı) bağlantılardan çok yanal bağlantıları değerli görmektedir. Bu yüzden Yahudi vakasında ‘diasporacı’ Siyonist’e, (örneğin bkz. Boyarin ve Boyarin, 1993) Philip Roth’un Shylock Operasyonu romanında aşırı bir konuma getirilen muhalife karşıdır. Ancak diğer pek çok bağlamda ‘diasporacı’, ikamet edilen ulus-devletin bağlılık ve kimlik üzerine ayrımcı iddiaları karşısında (anavatana aslı bir bağlılığın bulunabileceği) diasporik duruma pozitif bir yönelim göstermektedir.

¹⁴ Kavram üretmeye tuhaf bir şekilde eğilimli olanlar kavram çoğaltmayı çekici bulabilir. Örneğin *diyasporozite* (bir diaspora sınırlarının geçerliliğini belirtmek için); diasporifik (pek çok diasporanın yıkıcı kökenlerini nitelemek için); *diyasporografi* (küresel kaçakçılık endüstrisine yönelik yeni bir terim); *diyasportföy* (Yeni bir küresel yatırım stratejisi); *diyasporasyon* (diasporaya yönelik kaba bir söz); *diyasporapati* (*diyasporaktivistlerin* çağrularına tepkisiz kalan bir diasporanın varsayılan üyelerini nitelemek için) ve *diyasporantodan* (diasporaya ait ortak bir dil projesi için) söz edilebilir.

¹⁵ Tanımsal konularla ilgili sürdürülen tartışmalar için bkz. Safran, 1991; Clifford, 1994; Tölölyan, 1996; Cohen, 1997; Sheffer, 2003.

yer alan ve tam anlamıyla zorla yapılan veya travmatik bir yayılma olarak yorumlanabilir.¹⁶

Yayımla, diyasporanın geniş çapta kabul edilen bir kriteri olmasına rağmen, evrensel olarak kabul edilen bir kriteri değildir. Kimisi, diyasporaları 'ülke sınırlarıyla bölünen etnik topluluklar' olarak (King ve Melvin, 1999; ayrıca bkz. King ve Melvin, 1998) veya 'anavatanı dışında yaşayan kesim' olarak (Connor, 1986: 16) tanımlayarak yayılmanın yerine ayrılığı vurgulamaktadır. Bu da, nüfusun bir kısmının etnomilliyetçi 'anavatan'ından uzakta azınlık olarak yaşaması halinde, belli bir yerde yoğunlaşmış nüfusların bile diyaspora olarak sayılmasına olanak tanımaktadır.

(2) **Anavatana Yönelim:** İkinci temel kriter ise otoriter bir değer, kimlik ve bağlılık kaynağı olarak gerçek veya hayali bir 'anavatan'a yönelimdir. Bu noktada, yakın zamanlardaki tartışmalarda önemli bir değişim fark edilebilmektedir. Daha önceki tartışmalar bu kriteri güçlü bir şekilde vurgulamıştır. Örneğin, Safran'ın (1991) belirttiği altı kriterden dördü, anavatana yönelim ile ilgilidir.¹⁷ Bunlar arasında, öncelikle anavatana dair kolektif bir bellek veya mitin sürdürülmesi; ikincisi, 'ataların geldiği anavatanın gerçek, ideal bir ev ve er geç dönemleri (veya dönmeleri gereken) bir yer olarak görülmesi'; üçüncüsü, 'anavatanın korunması ve iyileştirmesine, güvenliğine ve refahına' kolektif olarak kendini adama; ve dördüncüsü 'kişinin şahsen veya başkaları adına' kimliğini ve dayanışmayı önemli ölçüde şekillendirecek kadar kendisini anavatanıyla 'bağdaştırmayı sürdürmesi' (Safran, 1991: 83-84) yer almaktadır.

Daha yakın dönemdeki birkaç tartışma, anavatana yönelim üzerindeki vurguyu azaltmaktadır (Clifford, 1994; Anthias, 1998; Falzon, 2003). Örneğin Clifford; diyasporaların tanımı gereği 'sürekli kültürel bağlantılarla [tek] bir kaynağa, bir "dönüş" teleolojisiyle yönlendirilmiş olduğunu' ortaya koyan, kendisinin 'merkezci' model olarak nitelendirdiği Safran ve diğerlerinin modelini eleştirmektedir. Clifford'un belirttiği üzere, Yahudi deneyiminin pek çok boyutu bu açık tanımdaki özellikleri taşımamaktadır. Dağınık durumdaki Afrikalı, Karayipli ve Güney Asyalı halkların deneyimi de buna uymamaktadır; örneğin Güney Asya diyasporası 'belli bir yerdeki köklerine veya çeşitli yerlerde bir kültürü yeniden yaratabilmeye dönüş arzusuna pek yönelimli değildir. Clifford için 'merkezsiz, yan bağlantılar; bir köken/dönüş teleolojisi etrafında şekillenen bağlantılar kadar önemli olabilir' (1994: 305-306).

(3) **Sınır Koruma.** Üçüncü temel kriter ise, ev sahibi toplum(lar) karşısında özgün bir kimliğin muhafaza edilmesini kapsayan, Armstrong'u (1976: 394-7) müteakiben sınır koruma olarak adlandıracağım kriterdir. Armstrong, 'kendi' bölgesel yönetimleri olmayan kolektifler için sınırların önemini vurgulamak üzere Barth'ın 1969'daki son derece etkili yazısına başvurmaktadır:

¹⁶ Safran'ın formülasyonu şöyledir: 'onlar veya ataları dağınık durumdadır' (1991: 83); bu pasif formülasyon gönüllü bir yayılmaya olanak tanımamaktadır. Cohen (1997) ve diğerleri bunu aşırı sınırlayıcı bulmaktadır.

¹⁷ Bu nokta, 'bir diyasporanın dokuz ortak özelliği' olarak ortaya koyduğu sıralamada anavatan ile ilişkili üç kriteri koruyan Cohen tarafından belirtilmiştir (1997: 23, 26).

Açıkça diaspora, örneğin, Wisconsin'de İskoç isme sahip tüm insanlar gibi, ikincil bir özellikleri nedeniyle birbirinden ayrılan insan topluluklarından daha fazlasıdır... [H]areket halinde diaspora ... çoğu kez, yüzyıllardır daha büyük bir yönetim içinde ayrı bir toplum veya yarı-toplumdan oluşmaktadır (1976: 393-4).

Sınırlar; öz iradeyle iç evlilik yapılarak, kendini ayrı tutmanın başka biçimlerine başvurarak (Armstrong, 1976: 394-5; Smith, 1986) veya sosyal dışlanmanın amaçlanmamış bir sonucu olarak (Laitin, 1995) asimilasyona karşı kasıtlı bir direnişle korunabilmektedir.

Çoğu durumda sınır koruma, diasporanın zorunlu bir kriteridir (örn. Armstrong, 1976; Safran, 1991: 83; Tölölyan, 1996: 14; Cohen, 1997: 24). Bu kriter, diasporayı; ülke sınırlarını aşan ve diasporanın farklı ülkelerdeki üyelerini tek bir 'ulusaşırı topluluk' olarak birleştiren, farklı, aktif bir dayanışmayla olduğu kadar kısmen daha yoğun sosyal ilişkilerle birbirine bağlı, kendine özgü bir 'topluluk' olarak anlatmamızı olanaklı kılmaktadır.

Ancak bu noktada literatürde ilginç bir çelişki bulunmaktadır. Sınır koruma ve kimliğin korunması genellikle vurgulanmasına rağmen, güçlü bir karşı akım da melezliğe, akışkanlığa, dilde melezleşmeye ve senkretizme¹⁸ vurgu yapmaktadır. Stuart Hall'un sık alıntılanan bir ifadesinde, 'diaspora deneyimi... öz veya arılıkla değil, gerekli bir heterojenite ve çeşitliliğin kabulüyle, farklılığa rağmen değil; farklılıkla birlikte ve farklılıkları sayesinde yaşayan bir 'kimlik' anlayışıyla; *melezlikle* tanımlanmaktadır (Hall, 19990: 235, italikler orijinaldir). Bu karşı akım özellikle son yıllarda diaspora literatürüyle kaynaşmaya eğilim gösteren ulusötecilik literatürünün bir niteliğidir. Bu yüzden literatürde *sınır koruma* ve *sınır aşınması* arasında bir gerilim vardır. Bu gerilim sadece kimi zaman kabul edilmekte ve bazen de üstü örtük biçimde benimsenmektedir: Örneğin Clifford, Gilroy üzerine tartışmasında 'aynı olanın değişmesi', 'durmadan melezleşen ve değişim sürecinde ama hep orada olan şey' (1994: 320) sorununa göndermede bulunarak oksimorona¹⁹ başvurmaktadır.

Sınır koruma kriteri ile ilgili son bir husus ise, uzun bir sürede oluşması gerekliliğidir. Bu husus nadiren açıkça belirtilmektedir, ancak çok önemlidir. Asimilasyon yoluyla sınırların aşınması her zaman uzun, kuşaklar arası bir süreçtir (Alba ve Nee, 1997, 2003; Brubaker, 2001). Sonuç olarak, sınır koruma geçmişte olduğu gibi, kuşaklar boyunca devamlılık gösterdiğinde sosyolojik anlamda ilgi çekici bir hale gelmektedir. Göçmenlerin sınır korumayı gerçekleştirmesi beklenebilir; ilginç olan ve bir diasporanın varlığına ilişkin soru ise, ikinci, üçüncü ve sonraki kuşakların ne ölçüde ve

¹⁸ Güncel Türkçe Sözlük. Birbirinden ayrı düşünce, inanış veya öğretileri kaynaştırmaya çalışan felsefe sistemi(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58ee2c570a0c97.60531639) TDK.

¹⁹ Güncel Türkçe Sözlük. İki zıt anlamlı kelimenin bir arada kullanılması.

(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58ee2ccdb2d541.40578173) TDK.

hangi tür sınırları korumaya devam ettikleridir. Klasik diyasporalar – Armstrong (1976, 1982: 206-13) ve diğerlerinin vurguladığı gibi – uzun bir süreci (*longue durée*) kapsayan olgulardır. Bugün var olmaya aday gösterilen çeşitli anlık diyasporaların birden çok nesil boyunca devam etme gücünün olup olmadığı hiçbir şekilde net değildir.²⁰

Köklü bir kopuş mu?

'Diyaspora'nın değişen anlamlarını inceleyip temel yapıcı unsurların anlaşılması açısından farklılıklara ve gerilimlere dikkat çektikten sonra, şimdi de daha genel sorular sormak ve bazı analitik öneriler getirmek istiyorum.

Akademi içinde ve dışında diyasporaların ve diyaspora söyleminin yaygınlaşmasından nasıl bir anlam çıkartmalıyız? Bu durum nasıl yorumlanmalıdır? Dünyada diyasporaların artışını ya da hatta belki de bir diyaspora çağının doğuşunu görüyor muyuz? Veyahut diğer yandan da (soruyu kasten daha abartılı bir biçimde ifade etmek gerekirse) basitçe diyaspora konuşmasının arttığını, dünyadan ziyade deyimim kendisinde bir değişim olduğunu mu görüyoruz?

Yenilik ve süreksizlik hususlarında iki tür iddiayı değerlendirmek istiyorum. Bunlarda biri dünyaya bakış biçiminde keskin bir ayrım olduğunun varsayılması ile ilgiliyken, diğeri dünyanın kendisinde keskin bir dönüşüm olduğunu varsaymaktadır. Bu iki iddia elbette ki birbiriyle yakından ilişkilidir ve genellikle birlikte gelişmektedir: bakış açısındaki köklü değişim, dünyadaki temel değişimlerle analitik ve politik düzeyde uzlaşma biçimi olarak sunulmaktadır.

Diğer yandan, diyaspora literatürü, bakış açısında keskin bir değişim yaratmayı iddia etmektedir. Eski bakış açısı –belirtildiği üzere – göç yanlısı, asimilasyoncu, (metodolojik olarak) milliyetçi²¹ ve teleolojiktir. Ulus-devletleri analiz birimi olarak alıp göçmenlerin anavatanlarından kesin ve net bir şekilde koptuklarını, göç yollarının tek yönlü olduğunu ve göçün acımasızca asimilasyona neden olduğunu varsaymaktadır. Yeni bakış açısı ise bu varsayımları yapmaz. Bu bakış açısının eski asimilasyoncu, göç yanlısı paradigmayı 'aştığı' söylenmektedir. Bunu temsil eden bir ifade şöyledir:

Göçmenlerin anavatanlarından kesin bir biçimde koptukları artık varsayılmamaktadır. Daha ziyade, göç öncesi ağlar, kültürler ve sermaye ön planda olmaya devam etmektedir. Geçici kalış tek yönlü veya sonlu olamaz... [D]olaşım... çok çeşitli yolları izlemekte ve farklı ağları sürdürmektedir. Bilim insanları, münferit bir göçmen yerine, artık çeşitli göç koşullarını, sınıf geçmişlerini, cinsiyetçi dönüşümleri ve göç

²⁰ Bu geçici boyut için bkz. Marienstras, 1989: 125; Cohen, 1997: 185-6.

²¹ Metodolojik milliyetçilik için bkz. Centre for the Study of Global Governance, 2002; Wimmer ve Glick Schiller, 2003. Bu terimi kullanmamış olmasına rağmen, Soysal (2000) kısmen benzer bir argümanda bulunmaktadır.

deneyimlerinin çoğulluğunu ayrıntılı bir şekilde işlemektedir (Lie, 1995: 304).²²

Bu ifade, bakış açısındaki değişimi, en azından Amerikan bağlamda fazlasıyla abartmaktadır. ‘Diapora’ moda olmadan çok önce, göç tarihçileri ve sosyologları tek yönlü gidişat, anavatanın keskin ve net bir şekilde kopuş ve tek bir asimilasyon biçimi gibi basit varsayımları – eğer ki kabul ettiyseler – bırakmışlardır. Glazer ve Moynihan’ın (1963: v) ‘durum şu ki erime potası ... gerçekleşmemiştir’ şeklindeki gözlemi ilk yapıldığında ezberbozan bir nitelikte olsaydı, 1960ların sonlarında geniş çapta kabul görmüş olurdu. Yaklaşık 1965 – 1985 arasında -yine ‘diyaspora’ patlamasından önce- tarih ve sosyoloji literatüründe etnik sürekliliğe o kadar yoğun vurgu yapılmıştır ki (daha üstü kapalı, çokboyutlu ve normatif anlamda değişken bir asimilasyon kavramına rağmen) bunun sonucunda son yirmi yılda kaçınılmaz bir ‘asimilasyona dönüş’ bile gerçekleşmiştir (Brubaker, 2001).

Öne sürülen yenilikten ve literatürün özgünlüğünden daha önemlisi, fenomenin kendisinin öne sürdüğü yenilik ve anlamdır. ‘Diyaspora’ -ve uluslaşırıcılık, ulusçuluk sonrası, küreselleşme, yersizyurtsuzlaştırma, sömürgecilik sonrası, dilde melezleşme, kültürötesicilik gibi bu alandaki terimler- dünyadaki köklü bir yeniliği adlandırıyor mu? Bu terimler bazı kuramcıların ileri sürdüğü üzere (Kearney, 1991; Appadurai, 1996) çağır açan bir değişimi ifade ediyor mu veya en azından bu böyle bir değişime işaret ediyor mu? Ulus-devlet çağından diyaspora çağına geçtik mi?

Daha özeldir, sınırların ‘emsalsiz gözenekli yapısı’ (Sheffer, 2003: 22) - insanların, malların, iletilerin, görüntülerin, fikirlerin ve kültürel ürünlerin emsalsiz sirkülasyonu- politika ile kültür ve devlet ile ülkesinden edilmiş kimlikler arasındaki ilişkinin temelde yeniden düzenlenmesi anlamına mı gelmektedir? Bu, bölgesel bir kapanmaya, vatandaşlarından özel olarak bağlılık talebine ve türdeşleştiren, uluslaştıran, asimilasyoncu bir mantığa dayalı bir ulus-devlet üstünlüğüne neden oluyor mu? Diyaspora çağı, Clifford’un ‘ayrımcı olmayan topluluk, politika ve farklılık pratikleri’ (1994: 302) olarak tanımladığı yeni olanaklara kapı açıyor mu? ‘Bölgesel ve ulusal yapılanan gruplardaki yaşama bir alternatif’ sunuyor mu?²³

Şurası açıktır ki dünya değişti ve beraberinde bizim bunun üzerine konuşma biçimlerimiz de değişti. Öte yandan radikal kopuşlar ve yeni bir çağ açan değişimlerle ilgili büyük iddialara karşı şüpheli olunmalıdır (Favell, 2001). Gerçekten sınırların emsalsiz gözenekli yapısından söz edilebilir mi? İnsanların hareketliliği açısından bakıldığında hayır. On dokuzuncu ve özellikle yirminci yüzyıl boyunca, devletler insanların hareketliliğini, vatandaşlık, pasaport, vize, gözetim, entegre veritabanları ve biyometrik aygıtlar dahil gittikçe gelişen

²² Bakış açısındaki köklü değişim ile ilgili makaleler için bkz. Glick Schiller vd., 1995; Kearney, 1995; Beck, 2000.

²³ Nathan Sznajder, ‘Diaspora Today’ konferansının açılış konuşması, Schloss Elmau, Almanya, 17 Temmuz 2003.

kimlik belirleme ve kontrol teknolojileriyle izleme ve kontrol altına alma kapasitesini kaybetmemiş; tam aksine artırmıştır.²⁴ 11 Eylül'ün şoku, devletleri zaten yol aldıkları gidişatta daha ileriye ve daha hızlı bir biçimde itti. Muhakkak ki hiçbir liberal ülke sınırlarını tümüyle mühürleyemez. Ancak her şey göz önüne alındığında refah ve huzur dolu ülkelerde iş veya iltica arayan yoksullar daha sıkı devlet düzenlemeleriyle karşılaşmaktadır ve bu ülkelere göç etme fırsatları geçen yüzyıla göre daha azdır (Hirst ve Thompson, 1999: 30-31, 267).

Günümüzdeki göç büyüklük ve hız bakımından emsalsiz midir? Bu soruya verilecek yanıt elbette ki yanıtlayıcının analiz birimine bağlıdır. Amerika Birleşik Devletleri'ne son yıllardaki göçmen akımları aslında hem Amerika nüfusu hem de dünyadaki kalan nüfus bakımından geçen yüzyıla göre daha azdır. Bir yandan dünya çapındaki çağdaş göçler 'modern çağın büyük küresel göçlerine kıyasla coğrafik olarak daha yaygınken', diğer yandan 'her şey göz önüne alındığında biraz daha *aç* yoğunudur' (Held *vd.*, 1999: 326, italikler bana ait). Her ne kadar (mülteci ve sığınmacı dâhil) 120 milyon kadar büyük sayıda uluslararası göçmen olsa da, uzmanların da belirttiği üzere, bu rakam küresel nüfusun yüzde 2'sine tekabül etmektedir (Castles ve Miller, 1998: 4-5); büyük bir çoğunluğun hareketliliği, doğum yeri ve varisi olduğu vatandaşlığı gibi manevi olarak rastlantısal gerçekler nedeniyle ve devletlerin ayrımcı politikalarıyla ciddi bir şekilde sınırlandırılmaya devam etmektedir.

Günümüz göçü ne tek yönlü ne de kalıcıdır denebilir mi? Pek çok vaka açısından elbette ki tek yönlü ve kalıcı değildir; ancak bundan yüzyıl önce de pek çok örnekte görebileceğimiz üzere ne tek yönlü ne de kalıcıydı. Tarihçiler, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında Kuzey Amerika'dan çeşitli Avrupa ülkelerindeki memleketlerine dönüş göçündeki yüksek oranlara uzun süre dikkat çekmişlerdir. Göçmenler anayurtlarından kesin ve net bir biçimde kopuyor mu? Elbette ki hayır. Bu konu üzerine geniş tarih literatüründe açığa kavuşturulduğu üzere, geçtiğimiz asırda da böyle bir kopuş sergilememişlerdir. Göçmenler memleketleriyle olan bağlarını sürdürüyor mu? Evet, gerçekten sürdürmektedir; ancak geçtiğimiz asırda bunu elektronik olmayan araçlarla yapmayı başarmışlardır (Hollinger, 1995: 151 ve izleyen sayfalar; Morawska, 2001; Waldinger ve Fitzgerald, 2004). Bu, hiçbir şey değişmedi veya uzakları yakınlaştıran iletişim ve ulaşım teknolojileri önemsizdir demek değildir; çağ açan bir kopuş olduğuna dair abartılı iddialara karşı bir tedbir demektir .

Ulus-devletin ayrımcı iddiaları aşındı mı? Evet aslında aşındı, ancak *bu* ulus-devlet – çeşitli belli başlı ulus-devletlerin aksine– sosyolojik imgelemin bir ürünüdür. 'Bu' ulus-devlet, diyasporanın tam karşısında tanımlanan – ve genellikle takdir edilen– ilk kavramsal 'öteki'dir (Tölölyan, 1991; Clifford,

²⁴ Devletlerin sınırlarını kontrol etme kabiliyetini kaybettiği görüşünün eleştirisi için bkz. Brubaker, 1994; Freeman, 1994 ve daha ayrıntılı bir açıklama için bkz. Zolberg, 1999. Göçün kontrol altına alınmasına yönelik bir araç olarak on dokuzuncu yüzyılda vatandaşlığın kodlanması hakkında bkz. Brubaker, 1992: 64 ve izleyen sayfalar. Pasaportların ve ilgili kimlik saptama tekniklerinin tarihsel gelişimi üzerine bkz. Torpey, 2000 ve Caplan ve Torpey, 2001'de derlenen çalışmalar.

1994: 307). Ancak ‘söz konusu’ ulus-devleti bir öz olarak görme riski; diğer bir ifadeyle ona ebedi, kendini gerçekleştiren, homojenleştiren bir ‘mantık’ atfetme riski bulunmaktadır. Entelektüel tartışmalar diyasporaların heterojen yapısına karşı duyarlılık göstermektedir; öte yandan ulus-devletlerin heterojen yapısına ise her zaman duyarlı değildir. Diyaspora tartışmaları, nüfusun ulusallaştırılması ve homojenleştirilmesi fikrinin yayılması olarak görülen ulus-devletin çarpıcı bir biçimde idealist ve teleolojik anlayışından beslenmektedir.²⁵ Ulus-devlet ve diyaspora arasındaki bu kavramsal karşıtlık (antitez), ulus-devletlerin önemine (ve muazzam uygulama çeşitliliğine) olan vurguyu örtbas ederek onu ortaya çıkarmaktan çok, anlaşılması güç bir hale getirmektedir (Mann, 1997).

Olgu mu yoksa duruş mu?

Ulus, etnik grup veya azınlık gibi -birbiriyle örtüşen bir semantik alanı paylaşan terimlere benzer şekilde (Tölölyan, 1991, 1996)- diyaspora da özcü terimlerle ‘olgu’ olarak nitelenmektedir. Pek çok örnekten biri olarak Gabriel Sheffer’in yeni kitabının başlangıcındaki ifadelerini düşünelim:

Hareketli Los Angeles’ta zengin olmak için didinen, motivasyonu yüksek Koreliler ve Vietnamlılar, Beyrut ve Amman yakınlarındaki kasvetli mülteci kamplarında yaşayan bezgin Filistinliler, Berlin’de daracık dairelerde oturan güç durumdaki Türkler ve Estonya’daki öfkeli Rusların ortak yönü çoktur. Hintliler, Çinliler, Japonlar, Afrikalılar, Afrikalı-Amerikalılar, Yahudiler, Filistinliler, Yunanlar, Romanlar, Romanyalılar, Polonyalılar, Kürtler, Ermeniler ve memleketlerinden uzakta kalıcı olarak ikamet eden ama memleketlerindeki insanlarla iletişimine devam eden diğer pek çok grupla birlikte hepsi etno-ulusal diyaspolarının üyeleridir (2003: 1).

Buradaki sorun kesin bir nesneyle ilgilidir. Diyaspolar ‘iyi niyetli gerçek olgular’ olarak ele alınmaktadır (a.g.e.: 245) ve bölünmez nitelikte aktörler olarak öne sürülmektedir. Diyaspolar, sayılabilir, ölçülebilir üyelikler olarak görülmektedir. Gerçekten de sayılmaktadırlar. ‘Başlıca tarihi, modern ve yeni oluşan diyaspoların *gerçek sayısını* hesaplamaya yönelik ilk girişim’den ‘tarihi diyaspolar’ arasından Çin diyasporasının 35 milyon, Hintli diyasporasının 9 milyon, Yahudi ve Roman diyaspolarınının 8’er milyon, Ermeni diyasporasının 5.5 milyon, Yunan diyasporasının 4 milyon, Alman diyasporasının 2.5 milyon ve Dürzi diyasporasının 1 milyon olduğunu öğreniyoruz. ‘Modern’ diyaspolar arasında Afrikalı-Amerikalı diyasporası 25 milyon, Kürt diyasporası 14 milyon, İrlandalı diyasporası 10 milyon, İtalyan diyasporası 8 milyon, Macar ve Polonyalı diyaspoları 4.5er milyon, Türk ve İranlı

²⁵ Ulus-devlet ve kozmopolitizmi aykırı olarak ele almayan ‘kozmpolitika’ –‘ulus ötesi bir düşünme ve hissetme’ biçimi – hakkında daha ayrıntılı argüman için bkz. Robbins, 1998. David Hollinger da ‘ulus’un kozmpolit veya ulusötesi bağlantılara aykırı olmasının gerekmediğini ve bazen ‘etnisiteler ve türler arasında’ etkili olarak arabuluculuk yaptığını ikna edici bir biçimde tartışmaktadır (1998: 87; ayrıca bkz. 1995, bölüm 6).

diyasporaları 3.5er milyon, Japon diyasporası 3 milyon, Lübnanlı (Hıristiyan) diyasporası 2.5 milyon ve 'Siyahi Atlantik' diyasporası 1.5 milyondur. 'Yeni oluşan diyasporalar' için de rakamlardan oluşan benzer bir liste verilmiştir (Sheffer, 2003: 104-6, italikler bana ait).

Sheffer'in 'ana', 'marjinal' ve 'etkin olmayan' diyaspora üyeleri arasında ayırım yaptığının altını çizmek gerekir (2003: 100), öte yandan Sheffer diyaspora üyeliklerinin sayısal dökümünü çıkarmış ancak bu diyaspora üyelerini hangi sebeple o diyasporanın üyesi olarak aldığını belirtmemiştir. Verdiği büyük rakamlar, -örneğin, yeni oluşan Rus diyasporası için 25 milyon- bu rakamların belli farkları gözetmeksizin azami derecede kapsayıcı olduğunu ortaya koymaktadır. 'Etkin olmayan üyeler' nosyonu da sorunludur; eğer gerçekten etkin değilse -ev sahibi toplum içinde 'asimile olmuş veya tam entegre olmuş' (Sheffer, 2003: 100) ve 'köklerinin o diyaspora grubunda olduğunun sadece bigisine sahip olan veya hisseden gruplar'- neden bir diyasporanın "üyeleri" olarak sayımları yapıyor veya değerlendirmeye alınıyorlar?

Sheffer ve diğerlerinin diyasporaların 'üyeleri' olarak saydıkları kimdir? Genellikle hesaplanan veya daha ziyade tahmin edilen kimselerin, onların ataları olduğu anlaşılmaktadır. Ancak sınır koruma bağlamında, diğer ülkelerdeki hemşehri diyaspora üyeleriyle olan uzak (*lateral*) bağları ve anavatanla olan yakın (*vertical*) bağları ciddiye aldığımız takdirde, atalar kuşkusuz diyaspora üyeliğini temsil etmek bakımından zayıf kalmaktadır. Buna benzer hesaplamalar, diyaspora tartışmalarının fırsatçı bir şekilde güçlü ve zayıf tanım unsurlarını birleştirdiğini göstermektedir.²⁶ Güçlü tanımlar, toplumsal bir form olarak diyasporanın farkını; zayıf tanımlar ise rakamları (ve dolayısıyla fenomenin değerini) vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır.

Şüphesiz ki her diyaspora tartışması sınır korumaya vurgu yapmamaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi bazı tartışmalar melezliğe, akışkanlığa, dilde melezleşmeye ve senkretizme vurgu yapmakta ve diyasporaların grup olarak somut, sayılabilen ve sınırlı olgular olarak tasvirine (bu tartışmaların da, hepsi melezleşmiş, akıcı, dili melez ve senkretik ise farklı toplulukların ve kimliklerin nasıl oluşabildiğine açıklama getirmeksizin, diyasporalardan kimlikleri farklı olan farklı topluluklar olarak söz etmeye eğilimli olmasına rağmen) alternatif sunmaktadır.

Sınır koruma ve farklı kimliğe vurgu yapıldığı yerlerde, çoğu tartışmada olduğu gibi, alışıldık 'grupçuluk' sorunları ortaya çıkmaktadır (Brubaker, 2002). Sınırları belli, coğrafi (*territorial*) bir topluluk olarak ulus-devletin metafiziği aşılmış olabilir, ancak 'topluluğun' ve 'kimliğin' metafiziği devam etmektedir. Diyaspora, aidiyetin öz olarak yansıtılmasına bir alternatif olarak

²⁶ Kimlik tartışmalarının güçlü ve zayıf tanımların karışımıyla bozulduğu argümanı için bkz. Brubaker ve Cooper, 2000.

görülebilmektedir;²⁷ ancak aynı zamanda öz olarak algılanan aidiyetin coğrafi sınırlara dayalı olmayan (*non-territorial*) bir formunu da temsil edebilmektedir. Kimliğin yersiz yurtsuzlaştırılmasından söz edilmesi iyi hoştur; ancak bu mesele halen yeniden yapılandırılmış, ülke sınırlarını geçmek için esnetilmiş, ama özünde belli ölçüde aynı kalan 'bir kimlik' olduğunu varsaymaktadır. O halde Homi Bhaba'nın Rüşdi'nin *Şeytan Ayetleri*'ne dair bir tartışmada belirttiği gibi, 'ulus, kültür veya hatta kişilik gibi bir bütün yok ise'²⁸ neden Hintli, Çinli, Yahudi veya Kürt diasporası gibi bir bütün olsun?

Bu grupçuluk sorunlarını ortadan kaldırmak amacıyla diasporayı sınırlı bir olgu olarak özcü terimlerle değil, daha ziyade bir deyim, bir durum, bir sav olarak düşünmemiz gerektiğini tartışmak istiyorum. Diasporayı ilk aşamada bir uygulama kategorisi olarak düşünmeliyiz, ardından bir analiz kategorisi olarak verimli biçimde kullanılma olanağını ve nasıl kullanılacağını sorgulamalıyız.²⁹ Bir uygulama kategorisi olarak 'diaspora'; sav öne sürmek, projeleri ifade etmek, beklentileri belirlemek, enerjinin dolaşımını sağlamak, bağlılıkları ele almak anlamında kullanılmaktadır.³⁰ Genellikle güçlü bir normatif değişimi barındıran bir kategoridir. Diaspora, pek de dünyayı *yeniden yaratma* arayışı olarak *tanımlamaz*.

Bir deyim, durum ve sav olarak diaspora, bir nüfustaki kimlikleri ve bağlılıkları formüle etme şeklidir. Bunu formüle edenlerin kendisi de söz konusu nüfusun bir parçası olabilirler veya anavatani kabul edilen ülke adına konuşuyor olabilirler.³¹ Ancak her iki durumda da diaspora farz edilen grubun üyeleri olduğu iddia edilenlerin hepsi diasporik hali benimsemez. Aslında diasporik hali mütemediyen benimseyenler, Tölölyan'ın (1996: 19) kaydettiği üzere, genellikle politika ve kültür girişimcilerinin diaspora olarak formüle ettikleri nüfusun sadece küçük bir azınlığıdır. Kapsamlı bir sosyolojik analize göre (Bakalian, 1992; karş. Tölölyan, 1996: 15), örneğin, gelişigüzel olarak 'Ermeni diasporası' olarak adlandırılan şey A.B.D.'de pek de diasporik değildir ve Ermeni olarak tanımlanan kişilerin büyük bir çoğunluğu diasporik duruşlardan, anavatana olan bağlardan ve diğer ülkelerdeki Ermenilerden kendilerini uzak tuttıkları için de zaman içinde çoğalmak yerine

²⁷ Bir önceki olasılık Gilroy, 1997, ss. 328 tarafından ve 17 Temmuz 2003', Schloss Elmau, Almanya'daki 'Diaspora Today' konferansının açılış konuşmasında Natan Sznaider tarafından vurgulanmıştır. Diğer olasılık ise Anthias tarafından 1998, ss. 560, 563, 567'de belirtilmiştir.

²⁸ Tambiah, 2000: 178'de alıntılanmıştır.

²⁹ Göç çalışmasında diasporanın analitik bir kategori olarak kullanılmasını eleştiren çok farklı bir argüman için bkz. Soysal, 2000. Etnisite, ırk ve ulus çalışmalarındaki analiz kategorileri ve uygulama kategorileri üzerine bir argüman için bkz. Brubaker, 2002.

³⁰ Afrikalı diasporası üzerine yazan Patteron ve Kelly (2000: 19) şunu gözlemlemektedir: 'Dünyanın dört yanındaki siyahilerin ortak bir kültürü paylaştığı varsayımı yetersiz bir eğitimin sonucu değildir. Bu varsayım, politik bir tahakküme; daha açık bir ifadeyle, uluslararası dayanışmaya dayalı politik ve kültürel hareketlerin oluşumuna meydan veren bir tahakküme karşılık geliyordu'. Yazarlar, Hall'un (1990: 224) diasporanın bölünmez imgelerinin 'yayıma ve parçalanma deneyimine muhayyel bir tutarlılık dayatma şekli' sunduğuna dair görüşünü alıntılanmaktadır.

³¹ Gönderen devletlerin göçmen nüfuslara ve onlardan sonraki nesillere dair değişen tarihsel göçü hakkında bkz. Smith, 2003 (Meksika, İtalya ve Polonya üzerine); Gabaccia, 2000 (İtalya üzerine); Itzigsohn, 2000 (Dominik Cumhuriyeti, Haiti ve El Salvador üzerine), ve Wang, 1993 (Çin üzerine).

azalmaktadır. ‘Ermenilikleri’ sosyolog Herber Gans’ın (1979) uzun süre önce ‘sembolik etnisite’ olarak adlandırdığı duruma yakındır.

Elbette ki, Ermeniler ve diğer pek çok dağılık nüfus arasında, Tölölyan’ın (1996: 18) deyişiyle kendini adanmış diyasporalı veya diyasporik bir kesim bulunmaktadır. Tüm dağılık Ermenileri ‘diyaspora’ olarak anmakta haklı sebepleri vardır. Onlar için diyaspora bir uygulama kategorisidir ve projelerinde merkezi bir konumu işgal etmektedir. Ancak araştırmacılar olarak neden biz Ermenistan dışında yaşayan Ermeni neslindeki herkese atıfta bulunmak için diyasporayı analiz birimi olarak kullanalım? Bunu yapmanın dezavantajı, aktif diyasporalı kesim ile diyasporik hali benimsemeyen ve diyasporik projeye bağlı hissetmeyen çoğunluk arasındaki farkı örtmesidir.

Özetle, ‘herhangi bir diyasporadan’ veya ‘belli bir diyasporadan’ bir olgu, sınırları belli bir grup, etnodemografik veya etnokültürel bir olgu olarak söz etmek yerine, diyasporik durumlar, projeler, savlar, deyişler, uygulamalar ve benzeri hallerden söz etmek daha verimli ve kesinlikle daha yerinde olabilir. Böylece tıpkı milliyetçi projeyi araştırdığımızda yaptığımız gibi, seçim bölgesi olarak görülen yerin üyeleri arasında diyasporik bir projeye verilen desteğin derecesini ve biçimini görgül olarak araştırabiliriz. Tıpkı ulus veya kolektivite olarak kabul edilen grupların üyeleri olduğu öne sürülen kişilere yönelik olarak da yapabildiğimiz gibi; diyaspora kabul edilen grupların üyeleri olduğu öne sürülen kişilerin diyasporik durumu hangi ölçüde ve hangi şartlarda aktif olarak benimsediğini veya bu duruma en azından pasif olarak sempati duyduğunu keşfedebiliriz.³²

Sonuç

Araştırmacıların ortaya koyduğu üzere ‘diyaspora’nın faydalarından biri, teleolojik, ulus-devletçi göç ve asimilasyon anlayışlarına bir alternatif sunmasıdır. Ancak ‘diyaspora’ kuramlarının da kendi teleolojileri vardır. Diaspora genellikle bir kader, daha açık bir deyişle, önceden etkin olmayan üyelerini (veya önceden kendi bütünlüğü içinde etkin olmayan diyasporaları) artık ‘eyleme geçiren’ bir kader olarak görülmektedir (Sheffer, 2003: 21). ‘Eyleme geçirme’ diline – şans eseri değil, tam da pek çok milliyetçi hareketin kullandığı dildir – ‘gerçek’ kimliklere dair özcü varsayımlar sinmiştir. Bir teleolojiden kaçıp diğerine düştüğümüzde pek bir kazanımımız yoktur.

Bu analizin amacı diyasporanın içini boşaltmak değil, onu sınırları belli bir grup yerine bir uygulama alanı, bir proje, sav ve durum olarak ele alarak özcü halinden uzaklaştırmaktır. ‘Ulus’ kabul edilen grupların olduğu gibi, diyaspora kabul edilen grupların da ‘grupluk’ları tam olarak [politik, toplumsal ve kültürel] mücadele içinde değişime uğramaktadır. Araştırmacılar olarak bizler, tanımsal hükümlerle grup olmayı dayatarak bu mücadelelerin sonuçlarına önyargılı yaklaşmamalıyız. Daha ziyade, sınırları belli gruplar olarak

³² İnsanların bu konuda tutarlı olmasını beklemek için hiçbir neden yoktur. Diasporik durumu bazı zamanlarda veya bazı bağlamlarda benimseyip bu durumdan kendilerini başka zaman ve bağlamlarda uzak tutabilirler.

sonlanacağını varsaymadan mücadelelerin kendisini odak noktasına almaya çalışmalıyız.

Teşekkür

16-17 Temmuz 2003'te Almanya, Elmau'daki 'Diaspora Today' konferansında bu makalenin ilk versiyonunu sunma fırsatını verdiği için Natan Sznajder'a teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Ayrıca, yorumları için *Ethnic and Racial Studies* dergisi hakemlerine ve araştırmaya faydalı yardımları için Rob Jansen ve Kristin Surak'a teşekkür ederim.

Kaynakça

- Alba, R. D. ve Nee, V. (1997). Rethinking assimilation theory for a new era of immigration. *International Migration Review*, 31 (4), 826 – 74.
- Alba, R. D. ve Nee, V. (2003). *Remaking the American mainstream: Assimilation and contemporary immigration*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Alpers, E. A. (2001). Defining the African Diaspora. *Karşılaştırmalı Toplumsal Analiz Atölyesi*, University of California, Los Angeles'ta sunulan makale.
- Anderson, B. (1998). *The Spectre of comparisons: Nationalism, southeast Asia, and the world*. Londra: Verso.
- Angoustures, A. ve Pascal, V. (1996). Diasporas et financement des conflits. F. Jean ve J. C. Rufin (Ed.). *Économie des guerres civiles* içinde (495-542). Paris: Hachette.
- Anthias, F. (1998). Evaluating "diaspora": Beyond ethnicity. *Sociology*, 32 (3), 557 – 80.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Armstrong, J. A. (1976). Mobilized and proletarian diasporas. *American Political Science Review*, 70 (2), 393 – 408.
- Armstrong, J. A. (1978). Mobilized diaspora in Tsarist Russia: The case of the Baltic Germans. J. Azrael (Ed.). *Soviet Nationality Policies and Practices* içinde (63-104). New York: Praeger.
- Armstrong, J. A. (1982). *Nations before nationalism*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Axel, B. K. (2001). *The Nation's tortured body*. Durham ve Londra: Duke University Press.
- Bakalian, A. P. (1992). *Armenian-Americans: From being to feeling Armenian*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Barth, F. (1969). Introduction. F. Barth (Ed.). *Ethnic groups and boundaries: The social organization of cultural difference* içinde (9-38). Londra: George Allen & Unwin.
- Baumann, G. (1996). *Contesting culture: Discourses of identity in multi-ethnic London*. Cambridge: Cambridge University Press
- Beck, U. (2000). The cosmopolitan perspective: Sociology of the second age of modernity. *British Journal of Sociology*, 51 (1), 79 – 105.
- Bhatt, C. ve Mukta, P. (2000). Hindutva in the West: Mapping the antinomies of diaspora nationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 23 (3), 407 – 41.
- Bonacich, E. (1973). A theory of middleman minorities. *American Sociological Review*, 38, 583 – 94.
- Boyarin, D. ve Boyarin, J. (1993). Diaspora: Generation and the ground of Jewish identity. *Critical Inquiry*, 19, 693 – 725.
- Brubaker, R. (1992). *Citizenship and nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Brubaker, R. (1994). Are immigration control efforts really failing?. W. A. Cornelius, P. L. Martin ve J. F. Hollifield (Ed.). *Controlling immigration: A global perspective* içinde (227-31). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Brubaker, R. (2000). Accidental diasporas and external “homelands” in central and eastern Europe: Past and present. *Institute for Advanced Studies*, Viyana, Political Science Series no. 71.
- Brubaker, R. (2001). The return of assimilation?. *Ethnic and Racial Studies*, 24 (4), 531 – 48.
- Brubaker, R. (2002). Ethnicity without groups. *Archives Européenes de Sociologie*, XLIII (2), 163 – 89.
- Brubaker, R. ve Cooper, F. (2000). Beyond “identity?”. *Theory and Society*, 29 (1), 1 – 47.
- Caplan, J. ve Torpey, J. (2001). *Documenting individual identity: The development of state practices in the modern world*. Princeton: Princeton University Press.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (1998). *The age of migration: International population movements in the modern world*. New York: The Guilford Press.
- Clifford, J. (1994). Diasporas. *Cultural Anthropology*, 9 (3), 302 – 38.
- Cohen, A. (1971). Cultural strategies in the organization of trading diasporas. C. Meillassoux (Ed.). *The development of indigenous trade and markets* içinde (266 – 81). Londra: Oxford University Press.
- Cohen, R. (1997). *Global Diasporas: An introduction*. Seattle, WA: University of Washington Press.
- Connor, W. (1986). The impact of homelands upon diasporas. G. Sheffer (Ed.). *Modern diasporas in international politics* içinde (16-46). Londra: Croom Helm.
- Curtin, P. D. (1984). *Cross-cultural trade in world history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Edwards, B. H. (2001). The uses of diaspora. *Social Text*, 19 (1), 45 – 73.
- Fallers, L. A. (1962). Comments on “The Lebanese in West Africa”. *Comparative Studies in Society and History*, 4 (3), 334 – 6.
- Falzon, M. A. (2003). “Bombay, our cultural heart”: Rethinking the relation between homeland and diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, 26 (4), 662 – 83.
- Favell, A. (2001). Migration, mobility and globaloney: Metaphors and rhetoric in the sociology of globalization. *Global Networks*, 1 (4), 389 – 98.
- Freeman, G. P. (1994). Can liberal states control unwanted migration?. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 534, 17 – 30.
- Gabaccia, D. R. (2000). *Italy's many diasporas*. Londra: UCL Press.
- Gans, H. J. (1979). Symbolic ethnicity: The future of ethnic groups and cultures in America. *Ethnic and Racial Studies*, 2 (1), 1 – 20.
- Gilroy, P. (1997). Diaspora and the detours of identity. Kathryn Woodward (Ed.). *Identity and difference* içinde (299-343). London and Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Open University katkılıyla.
- Gleason, P. (1983). Identifying identity: a semantic history. *The Journal of American History*, 69 (4), 910 – 31.
- Glazer, N. ve Moynihan, D. P. (1963). *Beyond the melting pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Glick Schiller, N., Basch, L. ve Blanc, C. S. (1995). From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration. *Anthropological Quarterly*, 68, 48 – 63.
- Hall, S. (1990). Cultural identity and diaspora, J. Rutherford (Ed.). *Identity: Community, culture, difference* içinde (222-37). Londra: Lawrence & Wishart.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. ve Perraton, J. (1999). *Global transformations: Politics, Economics, and culture*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (1999). *Globalization in question*. Cambridge: Polity Press.
- Hollinger, D. A. (1995). *Postethnic America: Beyond multiculturalism*. New York: Basic Books.
- Hollinger, D. A. (1998). Nationalism, cosmopolitanism, and the United States. N. M. J. Pickus (Ed.). *Immigration and citizenship in the twenty-first century* içinde (85-99). Lanham: Rowman and Littlefield.

- Itzigsohn, J. (2000). Immigration and the boundaries of citizenship: The institutions of immigrants' political transnationalism. *Immigration and the Boundaries of Citizenship*, 34 (4), 1126 – 54.
- Kastoryano, R. (1999). Muslim diaspora(s) in western Europe. *South Atlantic Quarterly*, 98 (1-2), 191 – 202.
- Kearney, M. (1991). Borders and boundaries of state and self at the end of empire. *Journal of Historical Sociology*, 4 (1), 52 – 74.
- Kearney, M. (1995). The local and the global: The anthropology of globalization and transnationalism. *Annual Review of Anthropology*, 24, 547 – 65.
- King, C. ve Melvin, N. J. (1998). *Nations abroad: Diaspora politics and international relations in the former Soviet Union*. Boulder: Westview Press.
- King, C. ve Melvin, N. J. (1999). Diaspora politics. *International Security*, 24 (3), 108 – 24.
- Kolstoe, P. (1995). *Russians in the former Soviet Republics*. Londra: Hurst and Company.
- Laitin, D. D. (1995). Marginality: A microperspective. *Rationality and Society*, 7 (1), 31 – 57.
- Lie, J. (1995). From international migration to transnational diaspora. *Contemporary Sociology*, 24 (4), 303 – 6.
- Mandelbaum, M. (2000). *The New European Diasporas: National minorities and conflict in Eastern Europe*. New York: Council on Foreign Relations Press.
- Mann, M. (1997). Has globalization ended the rise and rise of the nation-state?. *Review of International Political Economy*, 4 (3), 472 – 96.
- Marienstrass, R. (1989). On the notion of diaspora. G. Chaliand (Ed.). *Minority Peoples in the Age of Nation-States* içinde (119-25). Londra: Pluto.
- Morawska, E. (2001). Immigrants, transnationalism, and ethnicization: A comparison of this great wave and the last. G. Gerstle ve J. Mollenkopf (Ed.). *E Pluribus Unum? Contemporary and historical perspectives on immigrant political incorporation* içinde (175-212). New York: Russell Sage.
- Parekh, B. (1993). Some reflections on the Indian diaspora. *Journal of Contemporary Thought*, 3, 105 – 51.
- Patterson, T. R. ve Kelley, R. D. G. (2000). Unfinished migrations: Reflections on the African diaspora and the making of the modern world. *African Studies Review*, 43 (1), 11 – 45.
- Robbins, B. (1998). Introduction Part I: Actually existing cosmopolitanism. P. Cheah ve B. Robbins (Ed.). *Cosmopolitics: Thinking and Feeling Beyond the Nation* içinde (1-19). Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Safran, W. (1991). Diasporas in modern societies: Myths of homeland and return. *Diaspora*, 1 (1), 83 – 99.
- Saint-Blancat, C. (2002). Islam in diaspora: Between reterritorialization and extraterritoriality. *International Journal of Urban and Regional Research*, 26 (1), 138 – 51.
- Sartori, G. (1970). Concept misinformation in comparative politics. *American Political Science Review*, LXIV (4), 1033 – 53.
- Sheffer, G. (1986). A new field of study: Modern diasporas in international politics. G. Sheffer (Ed.). *Modern diasporas in international politics* içinde (1-15). Londra: Croom Helm.
- Sheffer, G. (2003). *Diaspora politics: At home abroad*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shepperson, G. (1966). The African diaspora – or the African abroad. *African Forum*, 1 (2), 76 – 93.
- Smith, A. D. (1986). *The ethnic origins of nations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Smith, R. C. (2003) Diasporic memberships in historical perspective: Comparative insights from the Mexican, Italian, and Polish cases. *International Migration Review*, 37 (3), 724 – 59.
- Soysal, Y. (2000). Citizenship and identity: Living in diasporas in post-war Europe. *Ethnic and Racial Studies*, 23 (1), 1 – 15.
- Tambiah, S. J. (2000). Transitional movements, diaspora, and multiple modernities. *Daedalus*, 129 (1), 163 – 94.
- Tölölyan, K. (1991). The nation-state and its others: In lieu of a preface. *Diaspora*, 1 (1), 3 – 7.
- Tölölyan, K. (1996). Rethinking diaspora(s): Stateless power in the transnational moment. *Diaspora*, 5 (1), 3 – 36.

- Torpey, J. (2000). *The invention of the passport: Surveillance, citizenship and the state*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vertovec, S. (2000). *The Hindu diaspora: Comparative patterns*. Londra: Routledge.
- Waldinger, R. ve Fitzgerald, D. (2004). Transnationalism in question. *American Journal of Sociology*, 109 (5), 1177 – 95.
- Wang, G. (1993). Greater China and the Chinese overseas. *The China Quarterly*, (136), 926 – 48.
- Wang, G. (2000). *The Chinese overseas: From earthbound China to the quest for autonomy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Werbner, P. (2002). *Imagined diasporas among Manchester Muslims*. Oxford: James Currey.
- Wimmer, A. ve Glick Schiller, N. (2003). Methodological nationalism, the social sciences, and the study of migration: An essay in historical epistemology. *International Migration Review*, 37 (3), 576 – 610.
- Winder, R. B. (1962). The Lebanese in West Africa. *Comparative Studies in Society and History*, 4 (3), 296 – 333.
- Zolberg, A. (1999). Matters of state: Theorizing immigration policy. C. Hirschman, P. Kasnitz ve J. DeWind (Ed.). *The handbook of international migration: The American experience* içinde (71-93). New York: Russell Sage Foundation.

The ‘diaspora’ diaspora

Abstract

As the use of ‘diaspora’ has proliferated in the last decade, its meaning has been stretched in various directions. This article traces the dispersion of the term in semantic, conceptual and disciplinary space; analyses three core elements that continue to be understood as constitutive of diaspora; assesses claims made by theorists of diaspora about a radical shift in perspective and a fundamental change in the social world; and proposes to treat diaspora not as a bounded entity but as an idiom, stance and claim.

Keywords: Diaspora; migration; ethnicity; nation-state.